

Prethodno saopćenje

Nusret Isanović¹

RAĐANJE IDEJE UNIVERZITETA I NJENA SREDNJOVJEKOVNA OFORMLJENJA

Sažetak

Našem postmodernom dobu svojstveno je iskustvo kraja univerziteta i iščezavanja ideje visokog obrazovanja. Svijest o kraju univerziteta trebala bi da sadrži jasnu predstavu o njegovom početku. No, nije tako. Nakon toliko vremena još uvijek su na djelu znatne nejasnoće glede porijekla, formiranja i rasta ideje univerziteta i, osobito, glede njegovog nastajanja u srednjem vijeku. Jedino je izvjesno da ideja i stvarnost univerziteta nije djelo samo jedne civilizacije i povijesne epohe. Autor smatra da ideja visokog obrazovanja i njena prva rudimentarna oformljenja nisu nastala na Zapadu, nego na Istoku, u drevnoj Indiji i Kini te u Grčkoj i ranom Bizantu. U radu se argumentira stav po kojem ideja visokog obrazovanja, na kojoj će nastati srednjovjekovni univerzitet, i njena prva povijesna oformljenja pripadaju muslimanskom umu. On će, možda i presudno, doprinijeti pojavi i rastu srednjovjekovne zapadnoevropske ideje univerziteta i dijelom posredovati njene konkretne realizacije. U nastavku rada autor razvija diskurs o naravi evropskog srednjovjekovnog univerziteta i njegovom potpunom institucionalnom oformljenju u XIII stoljeću.

Ključne riječi: visoko obrazovanje, ideja univerziteta, srednji vijek, Istok, antika, islam, kršćanstvo, Zapad.

Uvod

Univerzitet je temeljna institucija zapadnoevropskog svijeta kulture. Ona je presudno obilježila njegovu intelektualnu povijest, osobito onu filozofsku, teološku i znanstvenu i, od doba planetarizacije moderne, postala posvuda slijeđen model visokog obrazovanja u svijetu. U raznolikom kulturno-povijesnom krajoliku

¹ Vanredni profesor, Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici nusret.isanovic@gmail.com

Rad autora je dostavljen 04. 10. 2012. godine, a prihvaćen za objavljivanje 2. 11. 2012. godine.

Zapada univerzitet se tokom vremena konstituira kao sabiralište (*pantèōn*) nekih od njegovih najizuzetnijih duhovnih moći; postao je *žarištem velikih duhovnih pokreta XII i XIII stoljeća*, a potom i jedan od najprepoznatljivijih znakova ideje slobode, traganja za istinom i intelektualnom neovisnošću, simbolom znanstvene mjerodavnosti i dostojanstva mislećeg uma. Njemu je, sve do kraja moderne, namijenjeno da bude povlašten prostor u kojem će se ozbiljivati najviša razina obrazovanja i realizirati sama ideja znanja te, u stanovitoj mjeri, čuvati svijest o njegovoj jedinstvenosti i cjelovitosti. On je, možda i presudno, doprinio da znanje i obrazovanje postanu najdublja potreba i bit zapadnoevropskog duha, sama osnova njegove današnje planetarne moći.

Na univerzitetu je zapravo otpočelo i ono sudbonosno pomirenje evropskog duha sa samim sobom, dogodio se onaj osni susret njegove tradicije i savremenosti, njegove duhovnosti i svjetovnosti; susrele su se, po prvi put u zapadnoevropskoj srednjovjekovnoj povijesti – ovoga puta u naporima sustavnog učenja i istraživanja – teologije, filozofije i znanosti te otpočeo često dramatičan, ali međusobno obogaćujući i superponiran razgovor između njih.

Ovaj razgovor je bitno obilježio intelektualnu povijest Zapada i do danas, unatoč golemim prijetnjama, iznevjerama i posrtanjima, ostao živ, samopropitujući i djelotvoran. Na njemu je zapadna Evropa, potaknuta islamom isposredovanim grčkom filozofijom, prepoznavala i sabirala temeljne moći svoga uma i oformljivala ih u onu izuzetnu i u povijesti civilizacija jedinstvenu metodu mišljenja, mnogoliko i do krajnjih konzekvenci ozbiljenu u znanstvenosti i racionalnosti.

Pretpovijest ideje univerziteta

Iako se nalazimo u dobu kraja univerziteta, momentu njegove deprivirajuće prezrelosti i potpune ostavrenosti, postoje još znatne nejasnoće glede pojave, formiranja i rasta ideje univerziteta i, osobito, glede njegovog nastajanja u srednjem vijeku.

Prvoredno ideja visokog obrazovanja nije nastala na Zapadu. Na Zapadu ona, po svemu sudeći, nije imala ni svoja prva povijesna ostvarenja u liku univerziteta. Topos rađanja ideje visokog obrazovanja i njenih dalekih rudimentarnih institucionalnih oformljenja – u kojima će dugo dijelom sazrijevati i pojava onoga što će od srednjeg vijeka u Evropi biti, *mutatis mutandis*,

imenovano univerzitetom – bio je Istok. Ideja i stvarnost univerziteta također nisu djelo samo jedne civilizacije. One su isposredovane intelektualnim moćima mnogih velikih kultura svijeta, ponajprije onih azijskih. Još su se potkraj drugog i u prvoj polovini prvog milenija pr. n. e. u Indiji, na njenim visokim učilištima, izučavale Vede i Upanišade i njima komplementarna znanja. Da bi se mogli vršiti vedski obredi, mladi brahmani su u svom dugogodišnjem obrazovanju morali savladati niz formalnih znanja sadržanih u šest pomoćnih disciplina nazvanih *vedāngam*. Pored duhovnih znanosti, gramatike, metrike i etimologije, oni su studirali i medicinu te astronomiju (*ḍyôtišah*) potrebnu ponajprije za određivanje dana i sata pojedinih svetkovina i obreda. Već G. Buddha govori o gradu Taksašilā, središtu drevne indijske kulture, „kao o prastarom univerzitetu, slavnom po teološkim i prirodoslovnim, osobito medicinskim studijama“. (Veljačić, 1978:118). Visoka učilišta sa stotinama učitelja i hiljadama studenata kasnije će, od razoblja Gupta, nastajati i u sklopu budističkih samostana. U isto vrijeme na Zapadu je bila potpuno skrivena ideja obrazovanja; posvuda je još vladao duh barbarizma i intelektualne zapuštenosti.

Pojava konfucijanizma i osobito njegovih velikih učitelja značajno će doprinijeti razvoju ideje visokog obrazovanja u drevnoj Kini. Njenom ozbiljenju će naročito doprinijeti dinastija Han (206–220. g. pr. n. e.). Njen vladar po imenu Wu-ti (140–87. g. pr. n. e.), u svom nastojanju da na tradiciji „stotinu škola“ intelektualno i politički objedini carstvo, osnovao je „Veliku akademiju“ koja će zadugo biti dominantan model razvoja visokog obrazovanja u Kini. Na preporuku poznatog neokonfucijanskog mislioca iz drugog stoljeća pr. n. e. Tung Chung-Shua obrazovanje će na visokom učilištu biti zasnovano na transformiranim znanjima konfucijanstva, odnosno na njegovih *Šest klasičnih dijela* (*Liu Yi*). U isto vrijeme je uspostavljen i poznati kineski sistem ispita, stoljećima primjenjivan, po kojem ulaženje u redove državnih službenika koji upravljaju zemljom nije zavisilo od porijekla ili bogatstva, nego od uspjeha na nizu povremenih ispita koje je država istovremeno organizirala u cijeloj zemlji i koji su bili otvoreni za sve pripadnike kineskog društva. (Ju-Luan, 1971:240-241).

Oformljenje ideje evropskog univerziteta i njena povijesna ozbiljenja

U evropskom kulturnom prostoru ideja visokog obrazovanja prvi put je nagoviještena u Platonovoj Državi (*Politeia*), a svoja neposredna ozbiljenja imala je u njegovoj Akademiji i Aristotelovom Lykeju. Svoju filozofsku školu Platon je osnovao 387. godine u Akademiji, gaju i vježbalištu na Kefisu, u sjeverozapadnom dijelu Atine. Ime je dobila po heroju Akademu, zaštitniku kraja. U Akademiji je Platon okupljao najtalentiranije učenike, a među njima je napoznatiji Aristotel, koji će postati, zajedno sa svojim učiteljem, najveći grčki filozof.

Nastava u Akademiji bila je zasnovana na obrascu pitagorejskog bratstva i težila je, na matričnom konceptu *paideie*, obrazovati novu generaciju duhovne aristokracije koja će svojom misaonošću, moralnim vrlinama i političkim umijećem kreirati nove norme individualnog i društvenog života Atine i moći polis transformirati u *kalipolis*, odnosno uzoran državni poredak. (Đurić, 1970:16-17). Da bi neko, prema Platonu, mogao studirati filozofiju, morao je poznavati matematiku i geometriju. Njihovim učenjem duša se oslobađa osjetilnog, uzdiže do potpune jasnoće i stiče moći spoznaje biti bića. One zapravo pripremaju dušu za filozofski način mišljenja (*filosofou dianoias*) i za gledanje svijeta ideja. Stoga je na ulazu u njegovu Akademiju bio natpis: *Medeis ageometretos eisito* (*Neka niko ne ulazi ko ne poznaje geometriju*). Akademija je djelovala preko devet stoljeća, sve do 529. godine, kada je njen rad, iz prezira prema *paganskoj učenosti*, zabranio car Justinijan.

Kada je 335. godine došao da živi u Atinu, Aristotel je u njenom istočnom dijelu, u gimnaziji Likeion – učilištu i vježbalištu nedaleko od hrama Apolona Likejskog – osnovao vlastitu školu, koja je kasnije dobila ime Peripatos (šetalište). Lykej je bio visoka škola koja je pored organizirane nastave imala i naučnu djelatnost. Aristotel je u njoj držao dvije vrste predavanja: ezoterijska, produbljena i teža, namijenjena užem krugu studenata, onima koji su posvećeni filozofiji, i egzoterijska, otvorena i lakša, namijenjena publici koja je inicirana filozofijom. Prva vrsta predavanja organizirana je ujutro, tretirala je najteža pitanja filozofije i težila cjelini znanja, a druga su održavana popodne, bila su pristupačna i popularna i uglavnom su obrađivala teme iz retorike i dijelektike. (usp. Bošnjak, 1993:229)

Izvjestan broj povjesničara visokog obrazovanja smatra da je prvi evropski „univerzitet“ nastao potkraj antičkog doba, u ranom Bizantu. Osnovao ga je 425. godine, u svojoj prijestonici Konstantinopolisu, car Theodosije II (408–450) za potrebe države i Crkve. Ovaj univerzitet, koji je poznat pod imenom Pandidakterion, nastao je reorganizacijom i proširenjem visoke škole iz doba Konstantina Velikog. Njegovom osnivanju i programskom profiliranju znatno je doprinijela i učena supruga cara Theodosija, Atenaida-Eudokija, kćerka paganskog profesora retorike u Atini i mudra promicateljica obogaćujućih susreta i međusobnih prožimanja pagansko-grčke i kršćansko-bizantske kulture. Obrazovanje na Pandidakterionu bilo je zasnovano na *septem artes liberales* i u sebi je zadugo čuvalo mnoga znanja razvijene antike. Carigradski „univerzitet“ je bio velika onovremena visokoškolska institucija; postao je najvažnije i dugo najutjecajnije obrazovno središte Carstva. Na njemu je predavalo deset grčkih i deset latinskih gramatičara, pet grčkih i tri latinska retora, jedan filozof i tri pravnik. Ovaj univerzitet, na kojem profesori koji predaju na grčkom postaju brojniji od onih koji predaju na latinskom, odražava i sve prisutniju težnju evropskog Istoka za grecizacijom. Iako će i dalje ostati službeni jezik Carstva, latinski sve više uzmiče pred grčkim.²

Za vrijeme vladavine Konstantina IX Monomaha (1042–1055), čije su prijestolje okruživale osobe visoke kulture i obrazovanosti, Carigrad će ponovo postati središte visokog obrazovanja kršćanskog svijeta (Ostrogarski, 2002:1741). U njemu su, najviše zaslugama poznatog bizantskog filozofa Mihajla Psela, 1045. godine osnovane visoke škole za filozofiju i pravo. „Filozofski je studij bio strukturiran po sustavu trivija i kvadrivija: gramatika, retorika i dijalektika činile su niži, a aritmetika, geometrija, muzika i astronomija viši stupanj, dok je filozofija vrijedila za krajnju sintezu cjelokupnog znanja.“ (Isto:171). M. Psela, poznat i kao „konzul (*hypatos*) filozofa“, rukovodio je nastavom i nadmoćno vladao ukupnim horizontom filozofskog obrazovanja. Ovdje u Carigradu nastalo je novo središte obrazovanja zasnovano na grčkoj filozofskoj tradiciji i rimskom pravu što se, kada je riječ o transformaciji evropske

² Proces grecizacije naročito dobiva na snazi u doba vladavine Theodosija II i njegove supruge Atenaide-Eudokije, utemeljitelja univerziteta. (Vidi Ostrogorski, 2002: 27).

srednjovjekovne kulture, smatra naročito vrijednim doprinosom Bizanta.

Ako se i prihvati kao tačno da je ideja univerziteta prvi put nagoviještena u Platonovoj Državi (*Politeia*) i donekle ozbiljivana u njegovoj Akademiji i, gotovo osam stoljeća kasnije, u carigradskom Pandidakterionu, ideja visokog obrazovanja, koja u sebi krije moći iz kojih će u srednjem vijeku nastati univerzitet, djelo je srednjovjekovnog uma. O tome sasvim nedvojbeno govore autori poput Ernesta R. Curtiusa (1998) i Georga Makdisija (1981). Curtius primjerice tvrdi da univerziteti „nipošto nisu – što često čitamo – nastavak ili obnova antičkih visokih škola. Ono što se naziva antičkim univerzitetom... njegovali su u prvom redu gramatiku i retoriku. Filozofija i ostale znanosti daleko su zaostajale.“ (Curtius, 1998:64). To, dakle, nije ni Pandidakterion, koji je nastao potkraj antičkog doba i kojeg neki povijesničari visokog obrazovanja smatraju prvim evropskim *univerzitetom*, jer „nigdje u antičkom svijetu nije bilo tih udruženja s njihovim privilegijama, stalnim obrazovnim planovima, stupnjevanjem naslova (baccalaureus, licenciatus, magister, doctor).“ (Isto). Univerziteti su, kako sasvim jasno tvrdi Curtius, „originalna tvorevina srednjeg vijeka“ (Isto), a srednjovjekovlje, osobito njegovu skolastičku filozofiju, znanost i visoko obrazovanje nije moguće potpuno i vjerodostojno razumijevati bez slijeđenja modela islamske civilizacije i doprinosa muslimanskog uma. To, u dimenziji visokog obrazovanju, unekoliko potvrđuje i George Makdisi, smatrajući da su templari, koji su u sklopu krstaških pohoda boravili na muslimanskom istoku, prenijeli u rano evropsko visoko obrazovanje (koledže i fakultete u Parizu, Oxfordu i Cambridgeu) model muslimanskih obrazovnih institucija znatno ranije razvijenih u sklopu džamija medresa. (Makdisi, 1990).

Dakle, ideja univerziteta o kojoj je riječ i koja na osobit način povezuje i dva velika, nažalost u povijesti često posvađana i suprotstavljena, svijeta kulture – muslimanski i evropski, nastala je u ambijentu visoke urbane kulture islamske civilizacije i pripada onim dimenzijama duha islama kojima se teži iz koncepta cjeline i jedinstva znanja, iz koncepta čovjeka kao *odgovornog namjesnika na Zemlji* te načela istine odgovarati na nove izazove muslimanske zajednice, njene rastuće intelektualne i obrazovne potrebe. Svoju prvotnu zrelost i prispjelost za kasnija *povijesna ozbiljenja* ideja univerziteta također je stekla u muslimanskom svijetu.

Da podsjetim, gotovo stoljeće i po prije začinjanja univerziteta u Bologni i Parizu (1088), nastao je univerzitet u muslimanskoj Španiji. Riječ je o poznatom univerzitetu u Cordobi kojeg je u prvoj polovini X stoljeća osnovao halifa Abdurrahman III (912–961). „On je pretekao i Al-Azhar u Kairu i Nizāmiju u Bagdadu i privlačio je studente, hrišćanske i muslimanske, ne samo iz Španije nego i iz drugih dijelova Evrope, Afrike i Azije.“ (Hiti, 1988:480). Na Univerzitetu su predavali neki od najpoznatijih mislilaca i znanstvenika iz muslimanskog svijeta poput povijesničara i lingviste Ibnu-l Kutija (Ibn al-Qūtīyah) i filologa Ebu 'Alija el-Kalija (Abū Alī al-Qālī). Na Cordobskom univerzitetu, pored studija teologije, prava, filologije i filozofije postojali su i odsjeci za prirodne znanosti i matematiku. Na njima je razvijen studij astronomije, geografije, medicine, biologije, poljoprivrede i botanike. Osim univerziteta u Cordobi postojali su i muslimanski univerziteti u Toledu, Sevilji, Malagi i kasnije, od prve polovine XIV stoljeća, u Granadi.³ Na ulazu u univerzitet u Granadi pisalo je: *Svijet počiva na četiri vrijednosti: mudrosti učenih, pravednosti vladara, molitvi pobožnih i ustrajnosti hrabrih*. Ovdje će se u jasnim oblicima s idejom visokog obrazovanja i kompleksnim zahtjevima urbanog života, s razvijenom medijevalnom znanošću i filozofijom upoznati – tada još oskudan, uglavnom barbarski i znanstveno neosjetljiv – um kršćanskog Zapada, te biti potaknut na njenu primjenu u vlastitom svijetu kulture.⁴

³ Univerzitet u Granadi osnovao je Nasrid, Jusuf ebu el-Hadždžadž (Yūsuf Abu al-Hajjāj). Njegov studijski program sadržavao je teologiju, filozofiju, pravo, medicinu, hemiju, fiziku i astronomiju. Uživao je visoki ugled i bio podržavan i od nekih kršćanskih znanstvenika. (Nasr, 1988:509). Osim muslimanskih, na univerzitetu u Granadi studirali su i kršćanski studenti.

⁴ Ovo su, u horizontu evropskog razumijevanja njegove srednjovjekovne intelektualne samokontitucije, uglavnom previđane i ignorirane činjenice, što svjedoči o jednom fundamentalnom interkulturalnom problemu, problemu (ne)spremnosti razumijevanja sličnosti i, u vezi s tim, gotovo konsekracijskog slavljenja različitosti. A u biti razlike su u naravi postojanja čovjeka i svijeta i njihovu očitost niko pametan neće dokazivati. One se afirmiraju ne toliko da bi se priznale i uvažile nego da bi se uspostavila *differentia specifica* u odnosu na drugog i različitog i pokazala vlastita nadmoć. U slučaju islama priznati svoj dug prema njegovoj, u srednjem vijeku nadmoćnoj, civilizaciji, osobito prema njegovoj filozofiji, znanosti i visokom obrazovanju, dakle priznati i stanovite korijenske intelektualne sličnosti, značilo bi priznati njegovo učešće u tvorenju temelja evropskog duhovno-povijesnog bića. Povijest evropske samopercepcije

Model srednjovjekovnog zapadnoevropskog univerziteta

Univerzitet, kakvog smo upoznali u povijesnoj perspektivi Zapada, nagoviješten je potkraj XI stoljeća, osnivanjem visokih učilišta u Bologni i Parizu. Njegova pojava događa se istovremeno s rađanjem novog evropskog srednjovjekovnog grada, koji je stoljećima ranije iščezavao tako da se jedva još naziralo njegovo postojanje. Gradovi će postati *pokretači napretka u radu* i središta *prvog razvoja Evrope*, topos zasnivanja njene budućnosti, a univerzitet mjesto dramatike sazrijevanja duha Evrope za neke od najsmjelijih uzmaha ljudskog uma. To je doba u kojem Stari kontinent doseže „svoju prvu mladost, svoju prvu snagu, u znaku razvijenog feudalizma.“ (Barudel, 1999:274 i 281). Srednjovjekovni grad, koji počinje rasti već od XI i XII stoljeća, ispostavit će i potrebu za visokim obrazovanjem i ustanovljenjem univerziteta; on će ih zapravo, iz nužde ostvarenja svojih narastajućih društvenih i kulturnih potreba, znatnim dijelom i omogućiti.

Osnivanje univerziteta, kao središnje institucije obrazovanja zapadne kulture, dijelom je odgovor evropskog uma na fascinaciju intelektualnim postignućima muslimanskog svijeta, kao i plod potrebe da se njima ovlada. Evropa je stoljećima prije toga bila znanstveno i filozofski nepismena. Bile su joj nepoznate prirodne znanosti i peripatetička filozofija i, pored Platona najveći grčki mislilac, Aristotel, čija će djela Evropa upoznati tek posredstvom arapskih prijevoda i mjerodavnih komentara muslimanskih autora, osobito onih najpoznatijih, kao što su Ebu Nasr al-Farabi (870–950) i Ibn Rušd (1126–1198).

Od druge polovine XI stoljeća na Zapad, uglavnom posredstvom intelektualnih utjecajâ medijevalnog muslimanskog uma, prodiru nove ideje i nastaju novi duhovni poticaji. Tragovi utjecaja islamskih znanstvenika i filozofa na evropsku znanstvenu i skolastičku misao više su nego očiti. Oni su tu misao, posredstvom prijevoda na latinski djelâ najpoznatijih muslimanskih mislilaca poput Al-Kindija, Al-Farabija, Ibn Sine, Al-Gazalija, pokrenuli, prisilili na aktivitet i u stanovitoj mjeri omogućili. Evropska skolastika će se rano upoznati i s djelima Ibn Rušda, najutjecajnijeg muslimanskog filozofa na Zapadu. Ibn Rušdu pripadaju najveće

od srednjeg vijeka do danas svjedočanstvo je poricanja tog učešća i te sličnosti, o čemu dovoljno jasno govori i predstava o nastajanju univerziteta.

zasluge i za susret Zapada s Aristotelom. Nakon stoljećima duge suspenzije otpočinje postepeno uprisutnjenje u zapadnoevropski intelektualni prostor „nove“ Aristotelove misli, odnosno *aristotelizirane* i *averoizirane* prirodne znanosti, metafizike, etike i političke filozofije. Aristotelova i Ibn Rušdova znanstvena i filozofska misao bit će u osnovi nove pokrenutosti i kreativne metamorfoze zapadnog uma. Ova misao će također značajno proširiti i obogatiti horizonte srednjovjekovnog univerzitetskog obrazovanja Zapada koje je od početka temeljeno na od kasne antike naslijeđenom *septem artes liberales*. Aristotelovi spisi, kao i spisi muslimanskih mislilaca i znanstvenika, predavani su zapadnom svijetu posredstvom latinskih prijevoda s arapskog jezika. Osobito su bili značajni Ibn Rušdovi prijevodi i komentari. Njih je latinska skolastika upoznala vrlo rano, samo nekoliko decenija nakon Rušdove smrti, najprije posredstvom prijevoda Michaela Scotta, a potom i Raymunda Martina. „Averroësovi komentari uz *corpus aristotelicum* bili su do godine 1230. poznati na Pariškom sveučilištu, a oko 1250. bili su, može se reći, opće poznati.“ (Bučan, 1988:XLII).

Aristotelova i Ibn Rušdova filozofija, kao ni iz njegovog mišljenja izvedena krivotvorina poznata pod imenom *averoizam*, nije naravno bila spojiva sa crkvenim učenjem i njenom dogmatiziranom teologijom. Stoga je Crkva osamdesetih godina XIII stoljeća naredila da se na Pariškom univerzitetu, kao najznačajnijem središtu visokog obrazovanja u tadašnjem svijetu zapadnog kršćanstva, zabrani javni i privatni studij Ibn Rušda i „novoga“ Aristotela. Prilagodbama i „izmirenjem“ religijskih istina i istina (Aristotelove i Ibn Rušdove) filozofije, što su uglavnom učinili dominikanci i franjevci – prije svih Albert Veliki i njegov učenik Toma Akvinski – „opasni“ su filozofi na Pariškom univerzitetu *očišćeni*, transformirani i kristijanizirani.

Osim, sada već islamskom „skolastikom“ i Aristotelom, oplodene filozofije i teologije čije je središte studiranja bilo u Parizu, na univerzitetima će se početi izučavati i prirodne znanosti. Po ovoj vrsti studija naročito će biti poznata Bologna i osobito Oxford, na kojem su djelovali Robert Grosseteste, najpoznatiji prevodilac s arapskog u XIII stoljeću, Roger Bacon, jedan od najmjerodavnijih srednjovjekovnih evropskih poznavalaca znanstvenih i filozofskih djela muslimanskih autora, i Duns Scotus. Ovi mislioci skrenuli su pažnju na značaj matematike u tumačenju prirode i u svojim istraživanjima koristili su eksperiment. Na

univerzitetima u Bologni i Oxfordu težište studija je od samog početka bilo na prirodnoj filozofiji, pravu i medicini (usp. Hass, 2007), čime su značajno učestvovali u pripremanju puta za kasniju pojavu moderne znanosti.

Narav srednjovjekovnog univerziteta

Univerzitet rano postaje mjesto proučavanja i podučavanja slobodnim umijećima (*artes liberāles*), čime se uspostavlja neposredna veza između znanosti i poduke. Umijeće je ovdje svaka *umna tehnika tvorenja* (Jacques Le Goff). U skladu s konceptom onovremenog razumijevanja znanja, znanje se ne stiče (skuplja), već se za njim traga, ono se stavlja u opticaj i služi nekoj zajedničkoj umskoj svrsi. Stoga učitelji i učenici često putuju od jednog do drugog središta obrazovanja tragajući za znanjem, ali i ispunjavajući nalog kršćanske misije, kojoj su svi odreda bili u službi. Studenti sami biraju šta će i kod kojeg profesora studirati. Ovaj koncept odaje znatnu sličnost s islamskim modelom obrazovanja iz perioda prije uspostavljanja sistema medresa, a koji je zasnovan upravo na načelu traženja, a ne tek sticanja znanja: *talebul 'ilmi feridatun*.

Ostvarujući na ovakav način ciljeve znanja i obrazovanja, studenti i nastavnici istovremeno doprinose povezivanju iskidanog prostora Evrope, uspostavljaju jedinstvenu matricu njenog srednjovjekovnog visokog obrazovanja i neposredno učestvuju u konstituiranju jedinstvenog evropskog duha, što će biti posvjedočeno – osim u zajedničkoj religiji i ulozi Crkve, jedinstvu preovlađujućih umjetničkih formi, ideji centralizacije političke vlasti, slobodnog protoka roba i kapitala – u konceptu i samoj organizaciji univerziteta i njegovoj, u osnovi, internacionalnoj naravi. Kreiranju takovrsne naravi univerziteta osobito su doprinosili studenti i nastavnici koji su dolazili gotovo iz svih dijelova svijeta zapadnog kršćanstva (Koplston, 1989:219). Univerzitet se zapravo i razlikovao od ostalih škola (*studium particulare*) po tome što je bio *studium universale*, a to znači da su njegovi studenti i nastavnici dolazili iz cijele Evrope i da su diplome bile priznate u svim zemljama kršćanskog Zapada. Dakle, univerzitet u srednjem vijeku nije, kako se uglavnom misli, „sveukupnost znanosti“ (*universitas litterarum*), već korporacija onih koji poučavaju i onih koji uče, odnosno zajednica nastavnika i

istraživača, što se opisno označava kao *societas magistrorum et discipulorum* (Curtius, 1998: 64).

Naravno, univerzitet postaje i znanstvena ustanova te se ostvaruje i kao *studium generale*. On stiče stanovitu autonomiju, ne samo u podučavanju i istraživanju, nego i u odnosu na svjetovne i crkvene vlasti, što se smatra samom jezgrom ideje univerziteta. Ovim on potvrđuje svoj stvarni subjektivitet, kako u znanosti i obrazovanju, tako i u srednjovjekovnom društvu. Zadaća univerziteta je bila da obrazuje čovjeka kako bi se duhovno i moralno što potpunije ostvario, postao slobodna i integralna osoba koja puninom svog ljudskog bića učestvuje u cjelini života. Da bi se mogao posvetiti toj zadaći, univerzitet je trebao biti i ekonomski slobodan, daleko od tržišta i tržišno uređene razmjene dobara.

Kao institucija visokog obrazovanja, u punom značenju te riječi, zapadnoevropski univerzitet se oformljuje i stiče svoj potpuni legalitet u XIII stoljeću kada papa ili car dodjeljuju povelju za njegov rad. Te povelje su omogućavale značajne privilegije profesorima i studentima i one su ljubomorno čuvane (Koplston. S. 220). Univerzitet i doslovno postaje korporacija s posebnim pravima unutrašnje jurisdikcije, samostalnog kreiranja studijskih programa i izvođenja nastave, dodjeljivanja diplome i stepenovanja naslova (*baccalaureus, licentiatu, magister, doctor*). Studenti su, u načelu, bili oslobođeni vojne službe, a univerzitet velikog broja poreza. Akademsku zajednicu karakterizirala je stanovita unutarnja otvorenost i demokratičnost, a suzdržanost, nezavisnost i zatvorenost prema vani. Slobode i privilegije koje je zadobio univerzitet u XIII stoljeću u odnosu na crkvu i državu postat će njegovim bitnim obilježjem tokom povijesti i bit će čuvane kao njegov specifikum sve do našeg vremena.

Literatura

1. Barbarić, D. (2011) Što je obrazovanje? U: D. Barbarić ur. Čemu obrazovanje: Razmatranje o budućnosti sveučilišta. Zagreb: Matica hrvatska, str. 151-170.
2. Bošnjak, B. (1993) Povijest filozofije: razvoj mišljenja u ideji cjeline. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
3. Bučan, D. (1988) Ibn Rušd/Averroës. U: Averroës, Nesuvislost nesuvislosti. Zagreb: Naprijed.
4. Curtius, E. R. (1998) Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje. S njemačkoga preveo Stjepan Markuš. Zagreb: Naprijed.

5. Despot, B. (1991) Univerzitet kao znanstvena ustanova ili čovjek kao znanstveno robovanje. U: B. Despot prir. Ideja univerziteta. Zagreb: Globus, str. 7-30.
6. Dibi, Ž. (2001) Umjetnost i društvo u srednjem veku. Beograd: Clio.
7. Đurić, M. N. (1970) Platonov život i delo. U: Platon, Država. Beograd: Kultura.
8. Franzen, A. (1993) Pregled povijesti Crkve. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
9. Good, J. A. (2011) Tradicija njemačkog bildunga. Prevela Amina Isanović. Odjek, br. 1-2, proljeće/ljeto, Sarajevo, str. 72-76.
10. Hass, W. (2007) Welt im Wandel. Das Hochmittelalter. Ostfildern.
11. Hiti, F. (1988) Istorija Arapa. Sarajevo: Veselin Masleša.
12. Ju-Lan, K. (1971) Istorija kineske filozofije. Beograd: Nolit.
13. Koplston, F. (1989) Istorija filozofije: Srednjovjekovna filozofija (Avgustin – Skot). Preveo Jovan Babić. Beograd: BIGZ.
14. Liessmann, K. P. (2008) Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja. S njemačkoga preveo Sead Muhamedagić. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
15. Liessmann, K. P. (2011) Theorie der Unbildung: Die Irrtümer der Wissensgesellschaft. München, Zürich: Piper.
16. Ljubimir, D. (2011) Obrazovanje i sloboda. U: D. Barbarić ur. Čemu obrazovanje: Razmatranje o budućnosti sveučilišta. Zagreb: Matica hrvatska, str. 9-51.
17. Makdisi, G. (1981) The Rise of Colleges: Institutions of Learning in Islam and the West. Edinburgh: Edinburgh University Press.
18. Nasr, S. H. (1987) Science and Civilization in Islam. Cambridge: The Islamic Text Society.
19. Ostrogorski, G. (2002) Povijest Bizanta: 324.-1453. Zagreb: Golden marketing.
20. Veljačić, Č. (1978) Razmeđa azijskih filozofija I. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
21. Žunec, O. (2011) Sveučilište i cjelina događanja U: D. Barbarić ur. Čemu obrazovanje: Razmatranje o budućnosti sveučilišta. Zagreb: Matica hrvatska, str. 67-84.

Preliminary note

THE BIRTH OF THE IDEA OF A UNIVERSITY AND ITS MEDIEVAL EMBODIMENT

Nusret Isanović, Ph.D.

Abstract

Our postmodern era is characterized by the ending of a University and disappearance of the idea of higher education. The awareness of the ending of a University should contain a clear image of its beginning. But that is not the case. Even after so much time, there are still opacities regarding the origin, forming and growth of the idea of a University, especially regarding its forming in the Middle Ages. The only thing certain is that the idea and reality of a University cannot be attributed solely to one civilization and historical period. The author considers that the idea of higher education and its first establishments was not conceived in the West, but in the East, in ancient India, China, and Greece and early Byzantium. The paper treats the attitude that the Muslim mind is responsible for the idea of higher education and its first historical establishments.

It contributed to the appearance and growth of the medieval Western-European idea of a University and to its concrete realizations. Further on, the author develops a discourse on nature of an European medieval University and its complete institutional establishment in the 20th century.

Keywords: higher education, the idea of a University, Middle Ages, East, Antiquity, Islam, Christianity, West